

TERMÉS

Aranymosó cigányaink

„... Rongyos, elperzselt bőű cigány ül
a patak mellett... Aranyat mos. Mások
a föld belsejében keresik, ő jobb szereti
csak itt kinn, a napvilágon...”

Lukács Béla

Századunk legelején – az enyhe túlzással barátjukként emlegetett – József főherceg írja a cigányokról a következő sorokat: „... Mária Terézia 1761-ben állandó letelepülésre akarta őket szorítani; majd 1767-ben elrendelte, hogy a cigány gyermekek elvétessenek szüleiéktől és más nemzetbeliek által neveltessenek, s hogy cigány férfi ne léphessen cigány nővel házasságra. De ennek ép úgy nem volt fogatja, mint II. József emberbaráti rendeletének... Általában ezen intézkedések mindaddig nem nagy sikerrel jártak, mert talán nem vették kellően számba a cigányok természetét...”

József főherceg éppen csak megemlíti egyik írásában a cigány aranyászokat. Pedig csupán Erdélyben, ahol a legtöbb magyarországi cigány élt, az 1781. évi összeírásnál 1291 és a négy évvel későbbi, tehát 1785. évi összeírás szerint 1694 cigány család foglalkozott aranymosással. Már itt megemlítem, hogy ez csupán „listázott”, tehát hivatalos engedély birtokában aranymosással foglalkozók száma! Hogy a listázatlanok, tehát az engedély nélkül mosók száma mekkora lehetett, arról semmiféle megbízható adatunk nincsen, de feltehető, hogy számuk időnkint megközelíthette a listázottakét! S akkor még nem is beszéltem arról, hogy a Kárpát-medence más részein is meglehetősen sok cigány foglalkozott ezzel az ősi mesterséggel. Így például a Dunán Pozsonytól Esztergomig, a Murán a torkolatig, a Dráván főként Barcsig, de a Bánátban, a Felső-Tiszavidéken és sok más helyen is.

Valószínűnek tartom, hogy a cigányok már hosszú vándorlásuk során – talán még indiai őshazájuk vizei mentén – megismerkedtek az aranyász mesterséggel. Hiszen az írott források tanúsága szerint, alig jelentek meg a Kárpát-medencében, már aranymosókként hallattak magukról.

A Magyar Birodalom (majd a Monarchia) területén éppen Erdély földje volt aranyban leggazdagabb. Kiváló szakemberek hitelt érdemlő adatai szerint „egyedül Erdélyország gazdagabb volt aranyban, mint azon kívül összes Európa.” Egészen természetes tehát, hogy a cigányok közül is ott foglalkoztak legtöbben aranymosással. De nem csupán „aranyport” mostak a folyami hordalékból, hanem gyakorta nagy aranyrögökre is bukkantak. E nagyobbak közül hármat említ a XVI. században Oláh Miklós érsek: egy tyuktojás nagyságút, ami kb. 35 dekát nyom, egy darab egy és negyed, meg egy öt és fél kilósat!

Lukács Béla Az arany rabjai című 1872-ben megjelent könyvéből idézem a következő sorokat: „... E vidék [az Aranyos völgye Erdélyben] áldott aranyban. Sok helyen csak feltörik a gyepet, s az innen vagy az útból kiásott földből is aranyat nyernek. Az ember oly aranytömegben áll néha, hogy ha véletlenül tudná, belebolondulna. Szerencse, hogy el van rejtve...”

Itt jegyzem meg, hogy miután a Habsburgok lettek Magyarország urai, mindent megtettek, hogy a cigányok ne lépjék át Ausztria határát, viszont intézkedések egész sorával iparkodtak őket Magyarországon letelepíteni. Ám az ügyes cigány aranymosókat nagyon szívesen látták a Monarchia egész területén. Ennek köszönhetően a klosterneuburgi kincseskamrában ma is látható az a nyolckilós (!) aranykehely, melyet valaha a cigányok által kimosott aranyból öntöttek!

Erdélyi cigány aranyosók

Amikor hazánk – nyugati segítséggel – felszabadult a török iga alól, egyirányú lett a magyar arany útja, csak Bécs felé „folyhatott”! A császár- királyoknak gondjuk volt rá, hogy egyetlen „cseppje” se menjen veszendőbe. A nálunk mosott vagy bányászott arany kötelező beváltására szigorú rendeleteket alkottak, melyek még a Bécshez hű magyar urak óvatos háborgását is kiváltották, hiszen a birtokukon kitermelt aranyra, vagy annak legalább egy részére (nyíltan és titokban) ők maguk is igényt tartottak. A XVIII. század elején például csak évente három napra engedték be birtokukra az aranymosókat, s amikor ezért „a legfelsőbb helyről” megfenyítették őket, arra hivatkoztak megszeppenve, hogy az aranymosó cigányok nagy károkat okoznak birtokuk faállományában! Persze, ez meglehetősen átlátszó ürügy volt csupán.

I. Lipót már 1696-ban intézkedik, hogy az aranymosók a mosóhelyekről el ne távozzanak, s a földesurak szolgásgába ne vettessenek! Ez az – itt még félre sem érthető – rendelet egyszerűen kivonta az aranymosókat a földesurak hatásköréből: „... Az aranymosók, bármely álláshoz tartozó emberek legyenek is, a maguk mesterségüket, a hegyekben és a sárga aranyeret magukkal sodró folyókban és patakokban, ne csak háromnapos időközben, hanem addig, a míg nekik tetszik, szabadon űzhessék, és a területnek urai, a kiknek azok terükeire és kárukra nem lehetnek, őket semmiképpen meg ne akadályozzák, hanem a bányabírószágtól nyílt szabadalmakkal a többi bányabirtokossal egyenlő kiváltságokat és mentességeket élvezzenek...”

Írásos dokumentumokból tudjuk, hogy az aranyásók cigányoknak „kiváltságolt” egyesületek voltak, s csak az ezen egyesületek valamelyikébe tartozó, ún. „listázott” cigányok foglalkozhattak aranymosással. „... az említett egyesületekbe be nem vezetett többi cigányoknak pedig az aranymosás űzése feltétlenül és általában tilos legyen...” E néhány sorból is nyilvánvaló, hogy ezek a listázott cigányok kiváltságos testületnek számítottak, külön inspektor felügyelete és gondozása alatt állottak. A rendelkezések a XVIII–XIX. század fordulóján elhatárolják az aranymosó cigányokat az összeírt, de még állandó lakással nem rendelkező, tehát sátoros vagy „fiskális” cigányoktól, valamint e nép kóborló, ún. *lepedős* csoportjaitól és a magánföldesúri és községekhez tartozó cigányoktól.

A cigány aranymosók privilégiumaikat mesterségüknek köszönhették. Ennek jövedelmességét egykori statisztikáink adatszerűen rögzítették. Így pl. az 1781. évi adatok szerint munkájuk – a fejadón felül – 3802 forint kincstári tiszta hasznot jelentett. Jókaink tehát téved, amikor azt írja, hogy „Az aranymosó egy arany évi bért fizet az uraságnak.” Az említett összeg valójában nem az uraságot, hanem az államkincstárt illette.

Ám ennek „a jóakarátú, királyi védetségnek” háttérében a Kamara nagyon is önös érdeke húzódtott meg. A rendelet második fele szigorúan megparancsolta, hogy a kitermelt aranyat a királyi kincstárnál kell beváltani, s e kötelességük elmulasztásáért „érdemük szerinti büntetéssel” lakolnak.

Lukács Béla írja ezzel kapcsolatban már idézett könyvében: „... Mivel az arany beváltásánál a kincstár sokat levont, [az aranyász – NLE] érintkezésbe lépett az aranycsempészekkel, s így folyvást jókora aranyérték vándorolt túl az ország határain...”

Évente – csupán Erdélyben – az arany mázsáit vásárolták fel feketén például az ékszerészek s a gozárok (kazárok), akik azt mindjárt át is csempészték a határon.

A listázatlan, s az egyesületbe nem tartozó „kitagadottak” – minden tiltás ellenére – magányosan vagy kisebb csapatokba összeállva mosták az aranyat. Sokszor alig telepedtek le, máris szedhették sátorfájukat, mert gyakran éppen listázott társaik vezették nyomukra a hatóságokat. Joggal vagy anélkül, úgy érezték, hogy azok az ő gyermekeik szájából „kieszik a kenyeret”.

A listázatlanok üldözöttsége döntő módon befolyásolta munkaeszközeik kialakulását. Hogy egyáltalán dolgozhassanak, nehezen megközelíthető helyekre vonultak. Nagyon könnyű, egyik helyről a másikra kézben vagy vállon átvihető szerszámokat kellett készíteniük, míg a listázottak tökéletesebb, bonyolultabb és nehezebb szerszámokat készítettek maguknak, mert minden holmijukat kocsikra, esetleg csónakokra rakhatták. Mária Terézia „aranyász jobbágyainak” így kedvezett a törvény.

A Felső-Tiszavidék fővenyében levő arany sem kerülhette el a Hazánk minden értékére igényt tartó Habsburgok figyelmét. Schmidt László írja Aranykotrások Európában (Bányászati és Kohászati Lapok Bp. 1907. II. k. 688–689. old.) című írásában: „... A máramarosi aranymosás... a legmagasabb helyről kiváló figyelem tárgyát képezte... az aranymosás üzembe vétele elrendeltetett, a... már fennálló aranymosás fejlesztése az állami bevételek gyarapítása szempontjából kimondatott...”

1731-től az országban szerteszét kóborló cigány aranyszokat összefogdosták, és családostól Máramarosba telepítették, hogy a fővény aranya el ne sikkadjon. Egyre újabb és újabb aranyszok cigányokat telepítettek oda.

Bécsben úgy vélték, hogy ott majd vékával mérhetik az ezüstöt és iccével az aranyat. Azt szerették volna, hogy „valamennyi sugár a napból kiömlik, abból mind aranyat csinálhatnak”...

Ám a kimosott arany túlnyomó többsége ott is, akárcsak a Duna vagy a Dráva mentén, feketén kelt el, hiába hoztak egyre újabb és szigorúbb rendeleteket. S hiába tiltották ki az aranyban gazdag bányavidékekről az ékszerészeket és a zsidókat, az aranyszok és a csempészek mindenütt gyorsan megtanulták, hogyan járhatnak túl a nyakukba ültetett hivatalnokok „bécsi lassú”-ra járó eszén!

Érdekes, hogy: „... az aranymosó cigányok egy része (tudtommal csak Erdélyben – NLE) még a mai napig is őrzi az 1776. jún. 21. kelt királyi parancsot, mint olyan okmányt, mely az aranymosás engedélyét már magában foglalja, pedig az 1854. évbéli általános bányatörvény életbe lépte óta ama nyílt parancs voltaképp érvénytelenné vált.”

Nagyjából tehát így folyt nálunk az aranymosás egészen Trianonig, s kisebb mértékben a II. világháború befejezéséig, amikor leszakították az ország testéről az aranyban és más ércekben is leggazdagabb területeit. Államhatár lett a Duna, a Dráva és a Mura, melyeknek még a parti lakosok is csak külön engedéllyel mehettek a közelébe, nem még a gyanús aranymosók, s így a fővény aranya háborítatlanul vándorolt tovább temetőjébe, a Fekete-tengerbe... S teszi ezt mindmáig, de jóval kisebb mértékben, hiszen a Dunának éppen azt a szakaszát sikerült a mi kormányunk legfelsőbb jóváhagyásával is, elbabrálni, s talán ugyanez lesz a helyzet a Mura és a Dráva esetében is. Még a legilletékesebbek közül is nagyon kevesen tudják, hogy egykor családok ezrei éltek a fővény aranyából...

Romániában 1980. február 27-én törvényerejű rendelet látott napvilágot „az arany hordalékos homokból való kitermeléséről és értékesítéséről”, Nicolae Ceaușescu aláírásával. A tömjenezett és gyűlölt elnök talán azt hitte, hogy a több ezer évre visszatekintő ősi

Aranyszok az Aranyos partján

mesterség a nyakig eladósodott Románia minden anyagi problémáját megoldja, s beարոյոzza ő és elvtársai nagy-dák álmait... De nem így történt.

Bár aránylag sokan kezdtek újra aranyat mosni Erdélyben, s közülük is a legtöbb cigány volt, a mosott, szebbik nevén „sárarany” nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A túlzottan szigorú ellenőrzés, a hatóságok bizalmatlansága és az arany igen alacsony felvásárlási ára lehetetlenné tette az ősi mesterség újjászületését...

Azután meg csakhamar elterjedt a híre, hogy az új erdélyi cigány aranymosók ahelyett, hogy az arra kijelölt helyeken leadnák kimosott aranyukat, kicsempészik azt az országból. Ceaușescu azonban határozott „ember” volt, s nem hagyott magával kukoricázni! Egy újabb rendelettel betiltotta az aranyosást.

Az illetékes szervek nálunk is gondoskodtak róla, hogy már a Rákosi-rendszerben elvegyék az öreg aranyászok kedvét az aranyosástól, s így lassan itt is feledésbe merült az ősi mesterség, mesévé halványultak azok a szorgalmas férfiak, akik nem a földből, hanem a vízből termelték ki kenyereiket. S ma már – az illetékesek közül is – egy tudós szakemberhez egyáltalán nem illő, fölényes kézlegyintéssel intézik el ezt a témát. Éppen csak ki nem mondják, hogy „Nem lehetett az aranyosás komoly dolog, ha cigányok is foglalkoztak vele!”

Pedig már a rómaiakat jóval megelőző időkben is komoly dolog volt, meg a honfoglalás után is. Őseink nagy gondot fordítottak a folyóink főenyéből mosott aranyra akkor, amikor még Európa leggazdagabb aranybányáit mondhattuk magunkénak! Hiszen még a múlt század végén a világ aranyának csaknem nyolcvan százaléka nem bányászott, hanem mosott arany volt!

N. László Endre

Reformáció és rekatolizáció a törökkori Dráva-melléken

A horvát papok ténykedéséről a Dráva mentén (somogyi részek, Szigetvár alatt) horvát és latin nyelvű írásos feljegyzések a XVII. század elejétől szólnak. A pécsi püspökök a török uralom idején (1543–1686) nem a püspöki székhelyről irányították egyházmegyéjüket, hanem lakhelyükről, így gyakorta Zágrábból is. Az oszmán-török megszállás éveiben nemcsak Pécsen és környékén, hanem Szigetvár vidékén, a Dráva mentén, valamint belső Somogyban is megnőtt a horvát lakosság száma, s a katolikus hívők lelki gondozását a boszniai ferencesek mellett világi papok (horvátok és magyarok) látták el, valamint a vatikáni megbízottak, főként a hódoltság területén missziót teljesítő jezsuiták. Benedikt Vinkoviae, azaz Vinkovics Benedek címzetes zágrábi püspök (1637–1642) előbb elnyerve a pécsi püspöki méltóságot (1630–1637) a török megszállta területeken, s az igen csak megfogyatkozott magyar papjaival magyar nyelven, míg a horvát papokkal horvátul és latinul folytat levelezést. Am előtte a lelkes reformátor Sztárai Mihály tevékenysége folytán Tolnában, Baranyában és Somogyban – 1540–1570 között – csaknem kétszáz község tér át a református vallásra, azonban kevésbé ismert, hogy a Dráva menti (akkor Somogy megyei) időközben „elszlávosodott” települések lakói is felvették az új vallást. A katolikus lelkipásztori szolgálat ellátására és gyakorlására Vinkovics püspök horvátul tudó papokat küld a fennhatósága alá tartozó pécsi egyházmegye területére, valamint licenciatúsokat (laikusokat) nevez ki a települések megüresedett lelkipásztori helyeire.

Vinkovics Benedek a pécsi püspökség területén nyolc világi pappal rendelkezik; kettő kivételével horvátok voltak. Tevékenységük hatalmas területekre kiterjedően nem kis feladatot rótt pásztorálásukra. Vidoczi Fabian – így írta alá a nevét – káplán a szigetvári egyházkerületben gyakorolta hivatását egészen Kanizsáig bezáróan, beleértve a Kaposvár és a Balaton környéki részeket is.